

УДК 327:355.014:341.7:316.77:004

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.52>

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕОРІЇ ПАРАДИГМ

Жанна Пацьора

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
вул. Володимирська, 60, 01033, м. Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0007-5388-980X*

Невід'ємною складовою частиною сучасних міжнародних відносин виступають міжнародні комунікації. В епоху кардинальної мілітаризації вони суттєво трансформуються. Їхня ефективність багато в чому залежить від наукового обґрунтування, вибору стратегічних орієнтирів, послуговуючись науково вивіреними парадигмальними підходами. Стаття, крім традиційного аналізу публікацій, містить методологічний блок, в якому з позицій наукової теорії обґрунтовується необхідність оновлених підходів до аналізу ключового поняття «парадигма».

Особлива увага приділяється моделюванню з метою подальшого опису й інтерпретації спеціалізованих комунікативних парадигм, що найбільш широко застосовуються в міжнародних відносинах. Логіка розгляду сформульована за ієрархічними принципом: від загальної характеристики актуальності дослідження міжнародних комунікацій з позицій теорії парадигм до моделювання деривату відповідних парадигм, у межах яких мають інтерпретуватися і досліджуватися сучасні міжнародні комунікації. Обґрунтовано необхідність звернення до її фундаторів і послідовників з метою подальшого проведення наукового аналізу і демонстрації як сильних, так і слабких сторін, а також потенційних можливостей під час практичного використання. У такий спосіб за допомогою міждисциплінарного підходу і методів екстраполяції політичної аксіології на засадах інтеграції здійснено аналіз концепції сучасного інституціоналізму, неолібералізму та розумної сили, внаслідок чого відбувається вихід на моделювання матриці парадигм.

Висновується, що сучасна політична наука у сфері міжнародних відносин не повинна схилитися лише до якоїсь однієї парадигми, а має стати мультипарадигмальною, широко застосовуючи весь інструментарій для зміцнення й просування у світі ідей України.

Ключові слова: міжнародні комунікації, неопарадигма національної безпеки, мілітаризація міжнародних відносин, методологія науки, теорія парадигм, загальнонаукова парадигма, спеціалізована парадигма міжнародних комунікацій, локальна парадигма, глобалізаційна парадигма, міжкультурна парадигма, мережево-комунікаційна парадигма, гібридно-комунікаційна парадигма, цифрова дипломатія.

Постановка проблеми. Сучасна система міжнародних відносин характеризується стрімкою динамікою змін. Це зумовлено високим ступенем нестабільності й актуалізацією багатомірності, багатofакторності у взаєминах різних держав, блоків, у тому числі воєнних, а також міжнародних акторів.

На очах одного покоління за останні десятиріччя глобальна політична архітектура пройшла шлях від постбіполярного періоду 1990-х років до формування нових проявів багатополарності політичного світу. Наочно спостерігається:

- 1) посилення конкуренції й геополітичних амбіцій великих держав;
- 2) загострення регіональних протистоянь;

3) зіткнення інтересів транснаціональних корпорацій, урядових і неурядових інституцій;

4) суттєво зростає роль міжнародних акторів різного масштабу.

Глобалізація, інтеграція та демократизація [1, с. 14] у поєднанні з інформатизацією, цифровізацією, поширенням практичного застосування програм зі штучним інтелектом, а також активне застосування для політичних цілей соціальних мереж відкрили не бачені до цього горизонти як для теоретиків, так і для тих, хто безпосередньо формує і реалізує міжнародну політику.

Крім того, принципово змінилася й сама міжнародна ситуація у світі. Від стадії можливих загроз до стадії реалій дійшли воєнні дії, масові кібератаки, інформаційний тероризм, залучення приватних військових корпорацій для вирішення геополітичних завдань тощо.

Більше того, окремі дослідники пропонують на розгляд таку категорію, як «мегатренди», за допомогою якої описуються нові структурні явища в міжнародній політиці та їх вплив на міжнародні відносини. Зокрема, О. Коппель та О. Пархомчук виділяють такі тренди: зниження ступеня захищеності людства, зміна політичної структури світу, криза інституту глобального лідерства, переміщення центру світового розвитку (орієнтація), універсалізація міграційних потоків, інверсія фундаментальних цінностей (свобода versus безпека), віртуалізація суспільно-політичних відносин, нова модель зміни політичної влади і управління в окремих країнах, трансформація політичних систем окремих країн світу [1, с. 14].

Система міжнародних комунікацій наразі перебуває в умовах безперервної і комплексної трансформації технологій та платформ взаємодії користувача з контентом, інститутів міжнародних комунікацій, їх соціального сприйняття, засад стратегічного планування та прогнозування діяльності відповідних комунікаційних структур у ситуації впливу безпекових, воєнних, кібернетичних, ідеологічних, фінансових-економічних та гуманітарних загроз.

Вказані процеси зумовлюють *актуальність комплексного дослідження* природи міжнародних комунікацій, механізмів їх впливу, моделювання системи міжнародних комунікацій у контексті неопарадигми національної безпеки у всій складності їхніх взаємозв'язків. Також це сприятиме розробленню єдиних та узгоджених інструментів вимірювання результативності комунікаційних впливів.

З'ясування парадигмальних особливостей міжнародних комунікацій націлене на розв'язання ключової комплексної наукової проблеми. Вона зумовлена існуванням окремих, не досить висвітлених аспектів функціонування системи міжнародних комунікацій, як-от:

- відсутність єдиної та узгодженої парадигми міжнародних комунікацій;
- неадаптивність парадигмальних моделей, що характеризують сучасні міжнародні відносини і міжнародні комунікації;
- недостатня обґрунтованість наукової детермінації неопарадигми національної безпеки і міжнародних комунікацій;
- брак належного наукового політологічного інструментарію для комплексного опису впливів міжнародних комунікацій на міжнародні відносини.

Усі ці процеси не тільки надзвичайно ускладнюють структуру міжнародних відносин та їх ефективний розвиток, а й потребують переосмислення традиційних теоретичних моделей аналізу світової політики та вироблення нових шляхів взаємодії прогресивних сил на засадах правильного та коректного екологічного вибору парадигмальних підходів.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні комунікації, які з позиції науки перебувають на перетині політології, комунікативістики, теорії міжнародних відносин, інтерпретативної соціології, соціолінгвістики та інших галузей знань і наукових дисциплін, були і залишаються у фокусі уваги українських і зарубіжних учених. Водночас війна РФ проти України, починаючи з 2014 року і окремо з 2022 року, формує підстави для умовного розподілення публікацій з досліджуваної проблематики на «до» і «після».

Найбільш яскраво динаміка процесу та основні тенденції простежуються з позицій *хронополітології та кайрополітології*. Зокрема, вченими зазначається, що, починаючи з 2004 року, тобто з подій Помаранчевої революції, загострилися суперечності між імперськими російськими амбіціями, ревізійнізмом і демократичним вибором української нації. Революція гідності, події 2013–2014 років остаточно визначили політичні орієнтири й цілі України, її поступ в річище української державності, розвитку національної ідентичності. Наразі в умовах необхідності архіскладного стратегічного рішення щодо форматів завершення війни формується ситуація граничної невизначеності, в якій за будь-яких умов постає потреба в конкретних і реальних діях, ухваленні рішень та безумовної відповідальності за їх реалізацію.

Саме цей процес авторами енциклопедичного словника-довідника новітньої політичної лексики пропонується позначати терміном «*кайрополітика*» – область темпоральної політології та власне акт дії політичних акторів, що відбувається в момент якісної зміни політики, її трансформації, «точки біфуркації» політичного процесу: ситуації, під час якої відбувається «розрив» між минулим і майбутнім станом політичної системи, будь-якого політичного утворення; ситуації, в якій минуле політики не визначає більше її майбутню траєкторію (так званий ефект «асиметрії часу») [2, с. 166].

Серед фундаторів теорії міжнародних комунікацій у політичному аспекті особливо значення набули публікації за авторством Н. Аксьоновой, В. Бебика, Ю. Богущького, А. Бондаренка, Ю. Гайдука, О. Гараня, О. Гриценко, Ю. Ганжурова, С. Даниленка, А. Демидової, В. Дмитрієва, Н. Єршової, А. Захарченко, О. Зернецької, Д. Кіслова, О. Коппель, Б. Кормича, В. Ліпкана, О. Пархомчук, О. Полторакова, Г. Почепцова, О. Рахманіна, М. Сіроштан, І. Тодорова, Л. Чекаленка, С. Шергіна, Т. Шестопаля, А. Яковця та ін.

Серед наукових доробок перелічених авторів особливо слід відзначити фундаментальні положення, викладені в роботах В. Ліпкана [3–6]. Заснувавши теорію національно-безпекознавства, вчений, починаючи з двохтисячних років, неодноразово підкреслював важливість здійснення активних міжнародних комунікацій на засадах проактивної міжнародної політики, вжиття активних заходів, зокрема, на тлі потенційних загроз із боку Туреччини та Угорщини та екзистенційних загроз із боку РФ для України.

На той момент багато хто не сприймав всерйоз цих попереджень, адже нікому й на думку не спадало, наскільки агресивними можуть бути наміри колишньої імперії. Критиці вченого піддавалася безпекознавча парадигма, що існувала за радянських часів, «коли пріоритет надавався винятково захисту щодо попередження» [7, с. 21]. Свого часу доволі прогресивними ідеями В. Ліпкана виступила пропозиція розглядати національну безпеку «як інтегративну сукупність різних сфер життєдіяльності суспільства, однією з яких є інформаційна сфера» [7, с. 21]. У комплексі ті методологічні положення, що викладені в роботах цього автора за два з половиною десяти років, стали своєрідним стратегічним вектором для різноманітних досліджень, у тому числі у сфері міжнародних відносин. Для нас же це є необхідним щодо формування та розуміння сучасного контексту міжнародних комунікацій в аспекті будови авторської концепції неопарадигми національної безпеки.

Також варто згадати про доволі деталізований опис феномену глобальних комунікацій, здійснений О. Зернецькою. Прогресивна наукова думка дослідниці полягає в тому, що вона порушила питання щодо глибинного взаємного зв'язку глобального розвитку систем масової комунікації і міжнародних відносин [8, с. 196–237], деталізовано описала трансформації віртуального простору та парадигми впливу масмедійних дискурсів [9] визначила глобальну політичну блогосферу як нову арену політичної комунікації [10], на рівні монографії описала глобальну комунікацію [11]. Окремі принципово важливі положення перелічених праць більш конкретно розглядатимуться в подальших авторських наукових публікаціях.

Варта уваги докторська дисертація А. Захарченка, який запропонував комплексну теорію конвергованих впливів у сучасній інтерактивній системі медіакommunікацій та зробив на її основі кількісні методи вивчення таких впливів для прогнозування наслідків комунікації [12].

Наукові публікації зарубіжних авторів доцільно класифікувати не стільки за хронологічним, скільки за тематичним принципом, оскільки в них здебільшого представлені принципово важливі теоретичні дослідження глобального масштабу, що суттєво вплинули на політику загалом.

Передусім у процесі аналізу міжнародних комунікацій необхідно звернутися до ідей представника *неолібералізму*, автора теорії «м'якої сили» (*soft power*) і «розумної сили» (*smart power*) Дж. Ная молодшого [13–15]. На думку вченого, під м'якою силою розуміється здатність держави досягати своїх цілей не через примус, а завдяки широкій демонстрації прогресивної системи цінностей, вираженій зовнішній політиці, привабливості культури і популяризації народних традицій. Акцент зроблено на тому, щоб залучати й переконувати, а не примушувати. Тож влада у політиці визначається як здатність досягати бажаних результатів, а за необхідності – змінювати поведінку інших через трансформацію поглядів під впливом поданої інформації – для досягнення цих результатів. Також після подій у США 11 вересня 2001 року відбувається своєрідне «переформатування» поглядів науковця, і поряд з «м'якою силою» з'являється «розумна сила», яка передбачає поєднання в політичних стратегіях «м'якої» і «жорсткої» сили.

Доволі цікавими є спостереження Дж. Ная молодшого, зроблені на початку 20-х років XXI століття в монографії «*Soft Power and Great-Power Competition*» («М'яка сила і конкуренція великих держав») [16]. Аналізуючи особливості основних конкурентів США на міжнародній арені, зокрема Росії і Китаю, вчений зазначав, що Сполучені Штати мають усвідомлювати унікальний характер загрози, що йде від Росії. За баченням вченого, «Росія переживає демографічний і економічний спад, проте зберігає величезні ресурси, які вона може застосовувати як для дестабілізації, так і для створення та масштабування загроз своїм сусідам» [16]. Даний прогноз вченого справдився повною мірою, але навряд чи буде врахований адміністрацією Д. Трампа на перемовинах із представниками політичного режиму РФ, які надалі розглядатимуть лише загрозу для США лише з боку Китаю (*Rising China*).

Варто зазначити, що в Україні в стінах Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка також видано унікальну монографію, присвячену геостратегії сучасного Китаю, в якій авторами переконливо наводиться низка наукових аргументів, що доводять хибність моноуявлень про загрози для США лише з боку КНР [17]. Але докладний аналіз векторів мультипарадигмальності виходить за межі предмета цього дослідження.

Аналізуючи політичні аспекти міжнародних комунікацій в епоху мілітаризації міжнародних відносин, не можна обійти стороною монографію Коліна Грея «Жорстка сила

і м'яка сила: корисність військової сили як інструмента політики у XXI столітті» [18]. Виступаючи своєрідним опонентом Дж. Ная молодшого, цей автор схиляється до того, що жорстка сила має свої переваги. Колін Грей констатує: «На жаль, хоча концепція американської м'якої сили – справжнє золото в теорії, на практиці вона не так вже й цінна». Жорстка сила виявляється у формі воєнної загрози або її застосування, а також через економічні загрози, санкції або винагороди. Вона імперативно зобов'язує розглядати інтереси адресатів, головним чином, з позицій вирахування витрат і вигід. Учений переконаний у тому, що «м'яка сила, як правило, гарно працює, коли Америка її майже не потребує, але більш складні контексти для національної безпеки вимагають броньованого кулака, навіть якщо він пом'якшений, але не прихований рукавичкою політичної та етичної стриманості» [18].

Наведені наукові погляди двох американських учених є яскравим свідченням того, що на сучасному етапі міжнародних відносин співіснують протилежні парадигмальні підходи в баченні картини світу, який у своїх антагонізмах доходить до кардинальних точок. З огляду на це суттєво посилюється актуальність вибраної теми статті, адже кожному пропонуваному підходу корелює відповідна комунікаційна політика.

Початок агресивної війни проти України, у що до останнього часу не вірили чимало українців, суттєво змінив прагматичне розуміння ситуації та вніс істотні корективи в теорію і практику міжнародних комунікацій, темпоральну політологію, політичну синхронізацію.

Окремі риси цього процесу описані в публікаціях Р. Величковського, О. Мамчій, Т. Плеханової, О. Примаченко, А. Рубана, В. Таркіна, Х. Федоришчака, І. Яцемірської та ін. Здебільшого у фокусі уваги вчених перебувають питання щодо інтерпретації в медіа воєнних новин, ролі української влади в зміцненні матеріально-технічного забезпечення ЗСУ шляхом міжнародної допомоги, експресивно-мовних засобів текстів тощо. Вагомий внесок у реалізацію комунікаційної політики здійснюють С.І. Даниленко, А.В. Яковець, у діяльності яких вдало поєднується теорія і практика, результатом чого є проведення конкретних комунікативних заходів та комунікаційних компаній, спрямованих на просування стратегічних пріоритетів України в міжнародному середовищі [19; 20].

Безумовно, сучасні події, якими би трагічними вони не були, дають величезний емпіричний матеріал для дослідника. Водночас відкладання розв'язання фундаментальних питань на майбутнє є невиправданим, адже від наукового супроводження ефективної діяльності інституційної системи, в тому числі дипломатичного корпусу, врешті-решт – від народної та публічної дипломатії [21] – багато в чому залежать результати російсько-української війни та їх оцінення та сприйняття в міжнародних колах.

Висновки. Наукова проблема полягає в тому, що, незважаючи на активний розвиток теорій міжнародних відносин і увагу до вивчення глобалізаційних процесів, дотепер залишаються не досить осмисленими механізми трансформації міжнародної системи в умовах мілітаризації міжнародних відносин, трансформації неопарадигми національної безпеки, зростання гібридних загроз, ескалації воєнних дій, послаблення традиційних інститутів світової політики та підвищення ролі регіональних потуг.

Існує низка суттєвих суперечностей між щораз більшою значущістю нових чинників міжнародної динаміки й обмеженістю аналітичних інструментів для їх комплексного пояснення і стратегічного прогнозування.

У такий спосіб виникає нагальна потреба у визначенні сучасних парадигм міжнародних комунікацій в епоху мілітаризації міжнародних відносин і формування неопарадигми національної безпеки, розкритті їх методологічної та прикладної специфіки, що і має стати поштовхом для подальших досліджень.

Для цього формулюємо наукові завдання:

1) встановити методологічну сутність і сучасне розуміння парадигми в контексті міжнародних відносин з урахуванням класифікаційних науково-теоретичних ознак і реальних тенденцій міжнародного нестійкого розвитку;

2) сформулювати матрицю релевантних сучасних парадигм міжнародних комунікацій з метою подальшої екстраполяції на виділення векторів реалізації парадигм в епоху мілітаризації;

3) визначити, в який спосіб зовнішні обставини, зокрема мілітаризація міжнародних відносин, зумовлюють трансформацію міжнародних комунікацій і в який спосіб це проявляється в кожному з періодів функціонування сучасних держав;

4) визначити конкретні пропозиції щодо парадигмальності реалізації стратегічного курсу держави з метою відбудови та розвитку повоєнної України.

Список використаної літератури

1. Коппель О., Пархомчук О. Мегатренди глобального розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. Т. 56. № 22. С. 10–15.
2. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І.Я. Вдовичин, та ін. ; за заг. ред. Н.М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.
3. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія. Київ : Текст, 2003. 600 с.
4. Ліпкан В.А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення. Київ : Текст, 2003. 180 с.
5. Ліпкан В.А. Безпекознавство : навчальний посібник. Київ : Вид-во Європейського університету, 2003. 208 с.
6. Ліпкан В. А., Ліпкан О.С., Яковенко О.О. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Київ : Текст, 2006. 400 с.
7. Ліпкан В.А., Максименко Ю.С., Желіховський В.М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2006. 280 с.
8. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ : Освіта. 1999. 352 с. С. 196–237.
9. Зернецька О., Зернецький П. Трансформації віртуального простору та парадигми впливу масмедійних дискурсів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 100–107.
10. Зернецька О. Глобальна політична блогосфера – нова арена політичної комунікації. *Політичний менеджмент*, 2009. № 2. С. 13–26.
11. Зернецька О. Глобальна комунікація : монографія. Київ : Наукова думка, 2017. 349 с.
12. Захарченко А.П. Конверговані впливи в системі медіакомунікацій: теорія, вимірювання та прогнозування : дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» ; Навчально-науковий інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2023. 447 с.
13. Joseph S. Nye, Jr., “Soft Power”. *Foreign Policy*, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153–171 (19 pages), <https://doi.org/10.2307/1148580>.
14. Nye, J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. URL: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/joe_nye_wielding_soft_power.pdf
15. Nye, J.S. The Future of Power. New York: Public Affairs, 2011. URL: <https://www.jstor.org/stable/41149419>

16. Joseph S. Nye. Soft Power and Great-Power Competitionю 978-981-99-0714-4 (eBook). URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-99-0714-4>
17. Ліпкан В.А., Яковець А.В. Геостратегія сучасного Китаю : монографія ; за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора В.А. Ліпкана. Київ : В.А. Ліпкан, 2023. 384 с. <https://doi.org/10.36059/978-966-97758-4-9>.
18. Colin S.Gray. Hard power and soft power: the utility of military force as an instrument of policy in the 21st century. Strategic Studies Institute, US Army War College (2011). Strategic Studies Institute, US Army War College (2011). Stable. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep11431>
19. Serhiy Danylenko, Mykhaylo Nagornyak, Nataliia Bielousova, Oleksandra Fursai, Anayoliy Yakoveys Human rights preservation and protection in the face of global risks and threats: The importance of democracy and ways to enhance it. (SCOPUS). 2024. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.09> <https://erp.salliance.group/publication/3aafc3c454f51d3f5e4c4a305bd0a8a9>.
20. Стратегія «розумної сили» як ключова передумова перемоги України в російсько-українській неоімперській війні / С. Даниленко та ін. *Українознавчий альманах*. 2022. № 3. С. 43–53.
21. Трофименко М.В. Публічна дипломатія в умовах глобалізації : дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» ; Маріупольський державний університет, Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 511 с.

ON THE RELEVANCE OF RESEARCH INTO INTERNATIONAL COMMUNICATIONS IN THE CONTEXT OF THE TRANSFORMATION OF PARADIGM THEORY

Zhanna Patsiora

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Educational and Scientific Institute of International Relations
Volodymyrska Str., 60, 01033, Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0009-0007-5388-980X*

International communications are an integral part of modern international relations. In an era of radical militarization, they are undergoing significant transformation. Their effectiveness largely depends on scientific justification and the choice of strategic guidelines, using scientifically verified paradigmatic approaches. In addition to the traditional analysis of publications, this article contains a methodological section in which the need for updated approaches to the analysis of the key concept of “paradigm” is justified from the standpoint of scientific theory.

Particular attention is paid to modeling for the purpose of further description and interpretation of specialized communicative paradigms that are most widely used in international relations. The logic of the consideration is formulated according to hierarchical principles: from the general characteristics of the relevance of research on international communications from the perspective of paradigm theory to the modeling of derivatives of the corresponding paradigms within which modern international communications should be interpreted and studied. The necessity of referring to its founders and followers is justified in order to further conduct scientific analysis and demonstrate both strengths and weaknesses, as well as potential opportunities in practical use. In this way, using an interdisciplinary approach and methods of extrapolation of political axiology based on integration, an analysis of the concepts of modern

institutionalism, neoliberalism, and reasonable force was carried out, resulting in the modeling of a paradigm matrix.

It is concluded that modern political science in the field of international relations should not lean towards any one paradigm, but should become multi-paradigmatic, widely applying all the tools available to strengthen and promote Ukraine's ideas in the world.

Key words: international communications, new paradigm of national security, militarization of international relations, scientific methodology, theory of paradigms general scientific paradigm, specialized paradigm of international communications, local paradigm, globalization paradigm, intercultural paradigm, network-communication paradigm, hybrid-communication paradigm, digital diplomacy.